

UTICAJ TRANZICIONIH FAKTORA NA RODNE ODNOS U SRBIJI¹

Apstrakt: Osnaživanje žena i njihovo ravnopravno učešće u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu kao i eliminacija svih oblika porodične, ekonomske, političke, obrazovne i svake druge rodne diskriminacije i nasilja nad ženama spada u milenijumske ciljeve Ujedinjenih nacija prihvaćene od Evropske unije i preporučene vladama svih zemalja u formiranju njihove nacionalne strategije.

Ključne reči: tranzicija, rod, Srbija, nauka.

Specifični uslovi tranzicije u Srbiji, veliko osiromašenje opšte populacije, ratne traume, nagla i devastirajuća **kvazi-retradicionalizacija**, opšti pad obrazovnog i kulturnog nivoa javnih sadržaja uključujući intelektualne proizvode, kao i nasilna i primitivna atmosfera u političkom životu doveli su do zabrinjavajućih trendova u rodnim odnosima.

Ovi uslovi doprinose inače velikim preprekama stvaranju integrirane naučne zajednice. Zna se ona staru šalu o stvarima potrebnim za uspeh u životu: 1) penis; 2) američki pasoš; 3) pare; 4) bela koža.

Taj spisak može da posluži kao dobar početak u razmatranju problema sa kojima se naučnica suočava kada pokušava da sebi nađe mesto u krugu nauke. Svi mi poznamo probleme koji proističu iz razjedinjene prirode naučne nadgradnje. Teško je odrediti koliko neko može da uđe u neprijateljski svet vladajućih ideoloških trendova. Ono što smo gore nabrojali precizno označava fokusna mesta moći. Pokušaću da vas podsetim na značaj svake od navedenih stvari.

¹ Članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom „Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost“, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (br. 149031).

Prilike i rodni odnosi u obrazovnom i istraživačkom sistemu uklapaju se u opštu sliku. Značaj muške dominacije u naučnoj zajednici svima je blisko poznat. Nauka kao izvor informacija, uticajna i vredna poštovanja, bila je kroz milenije uporno branjen muški posed. Ono što je specifično za naše vreme i mesto (globalizujući početak trećeg milenija u zemlji u tranziciji iz postkomunizma ka još neodređenoj vrsti kapitalizma) jeste nervoza s kojom se prihvata prisustvo žena. Istovremeno, to je i trenutak velikih promena u centrima moći, a borba za kontrolu je vrlo agresivna. Još i više u Srbiji i Crnoj Gori, delovima ruševina pokojne SFRJ, gde su rat i sankcije donele čak i više neravnopravnosti no ranije. A nauka je polje profesionalnog dostignuća, sa sporim i nesigurnim priznanjima, ogromnim gubitkom vremena, truda i fondova, radi karijere koja više doprinosi taštini nego računu u banci. Žene se smatraju frivolnim kada posvećuju napore i ulažu ogroman rad i druge resurse za samousavršavanje i lična dostignuća, a ne zarad udobnosti uže porodice.

Mnoga zla na ovim prostorima dogodila su se zbog osnovnog nedostatka dimenzije osetljivosti u prihvatanju i upotrebi saznanja. Objektivni kriterijumi su zaista takvi samo kad uzimaju u obzir sve različitosti i čak i idiosinkrazije pojedinaca i grupa u odnosu na potpunu sliku odnosa u društvu. To je dimenzija koju naš obrazovni sistem, kao i naša najveća organizovana religija moraju da počnu da uključuju u svoje obraćanje učenicima i vernicima, pa i svima u široj javnosti, kao društvene institucije sa velikom odgovornošću.

Ne treba izgubiti iz vida da u svakoj situaciji nejednakosti grupa koja ima izvesne privilegije gubi mnoge dimenzije svojih optimalnih kapaciteta bivajući zarobljena u nametnutoj ulozi stvarne ili virtualne dominacije. Pogubni uticaj patrijarhata na muškarce pojačan je uslovima koji su vladali u našem društvu poslednjih decenija.

Analiza trendova promene rodni odnosa nezaobilazna je u izgradnji informisane slike društva. Svaka strategija društvenih reformi i borbe sa opštim društvenim problemima, kao što su siromaštvo, zaostajanje u naučnom, tehnološkom, obrazovnom i kulturnom nivou, pogoršanje zdravstvenog stanja stanovništva i neadekvatnost institucija, mora da uključi razumevanje i osetljivost u domenu rodni odnosa.

Problem pasoša

Ovde bi trebalo reći da treba imati američki pasoš ili pasoš Evropske unije ili Švajcarske, ili kao na granicama gde se kaže: no-sioci američkih, evropskih ili švajcarskih pasoša na jednu stranu (jasna, čista linija, dovoljno službenika da propuste putnike), a *drugi* ovamo (prljav, krcat narodom deo, sa manje službenika no što je potrebno). Može prosto da se kaže: građani *bogatih* zemalja ovde, a *siromašnih* tamo.

Posledice za nauku su katastrofalne. Danas veći deo naučnih istraživanja (zaista smo daleko odmakli od Njutnove jabuke) zahteva finansijske izvore koji su siromašnim zemljama nedostižni. U planovima za istraživačke fondove otvoreno se kaže da je istraživanje u osnovnoj ili fundamentalnoj nauci iznad mogućnosti zemalja u razvoju, u tranziciji, malih zemalja... to je samo za bogate i moćne. Pri tom se ni ne spominje odliv mozgova. Moja prijateljica, molekularni biolog, koja sada radi u Njujorku, došla je ovog leta u posetu. Kada sam je zapitala da li razmišlja da se vrati, odgovorila je: „Ovde ne mogu ni da živim, ni da radim. Za rad bi mi bila potrebna potpuno drugačija laboratorija, ili bi mi rad bio manjkav i pre no što sam ga počela, a da bih živela morala bih naći još neki prihod, a u molekularnoj biologiji se ne može tezariti. Nije onda čudo što nisam mogla da nađem nikoga s kim bih razgovarala kad sam posetila svoj bivši institut pri univerzitetu. Svi su otišli. Pomislite da je u humanističkim naukama situacija nešto bolja i to je tačno. Ali, i to je posebno istina za nesrećne ostatke bivše Jugoslavije, ovo područje se često smatra poljem ideoloških rasprava o prošlim ratovima, mestom za personalnu promociju za posao u političkom i državnom establišmentu. Onda se, ponovo, pravi ciljevi društvenog istraživanja začas promene, a žene se opet gurnu na mesta ljupkih asistentkinja, sposobnih pomagača, koautora u obimnim istraživanjima, da rade najveći deo osnovnog posla, dok politički povezan muškarac u prednjem planu privlači svu pažnju.

Problem novca

Problem novca nije povezan samo sa državnim granicama. Rastom društveno-ekonomske pokretljivosti različitih vrsta (proces

koji je već stavljen pod kontrolu u razvijenom svetu, gde njegov razvoj delimično počiva na stabilnosti društvene strukture), postoji i povećana tržišna orijentacija koja ponekad odlaže istinski interesantne smernice koje bi istraživanje moglo da ima. U Srbiji je već bilo diskusija oko nekontrolisanog uticaja koje sponzori projekata mogu imati na sadržaj istraživanja. Takođe je i faza 'sve je na prodaju' akumulacije kapitala dovela na mesta odlučivanja dobar broj intelektualaca sa klimavim kompetencijama ali važnim političkim i finansijskim vezama, koji mogu da utiču na formiranje delatnosti objavljivanja i istraživanja.

Ne zaboravimo ni razloge za unutrašnji odliv mozgova, ne iz jedne naučne institucije u drugu, možda u drugoj zemlji, već iz bavljenja naukom u bavljenje politikom, biznisom, menadžmentom, propagandom, marketingom, estradom, a sve je to lukrativnije.

„U većem delu savremene društvene teorije, i obuhvatajući istočnoevropski kontekst, postoji nadmoć političkih i ideoloških razmatranja. Sa značajnim političkim promenama u ovoj regiji, znatno je porasla i povezanost sa ideologijom. Najžešće raspre između nacionalista i globalista utiru put za prepirke između socijaldemokrata i liberala.

Uključenost u politiku i lobiranja raznih vrsta doveli su do gubljenja uvida u realnu situaciju i do nedostatka teorijskog razumevanja istog između značajnog dela uticajnih filozofa, sociologa, politikologa i drugih društvenih teoretičara u jugoistočnoj Evropi i među onima koji o tome pišu. Prvenstvo ideologije nad teorijom ima užasne posledice u samoj društvenoj strukturi: spoljno i unutrašnje stvaranje stereotipa, zanemarivanje pogleda na nedavnu prošlost, i porast provincijalnosti u popularnoj kulturi, samo su neke koje navodimo.“²

Problem predrasude

Učestvovala sam pre tri godine na Svetskom kongresu filozofije u Istanbulu. Jedno od najupečatljivijih iskustava bio je panel o mirenju i praštanju, gde je trebalo da govori profesor Puhovski iz

² „Ideology and Theory in Southeastern European Context“, predstavljen na XXI svetskom filozofskom kongresu Avgusta 2003. u Istanbulu, sledi u Zborniku.

Zagreba, ali nije došao. Drugi učesnici panela bili su moj kolega sa Purdu [Purdue] Univerziteta profesor Leonard Haris [Harris], filozof i direktor Afro-američkih studija, i profesor Kodalle [Kodalle] iz Nemačke, koji nije nikako mogao da odustane od oslovljavanja profesora Harisa sa ‘Mister Haris’ (što je pomalo podrugljivo obraćanje u tom kontekstu), i koji je uopšte uzev bio vrlo spreman da oprašta ratne zločine od nacističke Nemačke, do bivše Jugoslavije. Kada sam stavila primedbu na tu lakoću ukazujući na teške strane krivice i pomirenja, on mi je odgovorio na način koji je trebalo da insinuira da sam ja još uvek neprijateljski raspoložena prema drugim narodima koji su učestvovali u jugoslovenskim ratovima, stav koji je on često, kako je objasnio, imao prilike da sretne razgovarajući sa ljudima iz moje zemlje.

Ovo je bio samo jedan od brojnih primera nenasno patronizirajućih ljudi koji crpu svoj osećaj superiornosti iz pripadnosti „pravoj“ strani u zamišljenim podelama koje slede linije preko Severnog Atlantika, a naučna zajednica se često sa njima suočava.

Da zaključimo: dug je put koji treba preći kroz mnoge slojeve predrasuda u naučnoj zajednici, da bi naučnik koji ima drugačiji background mogao učestvovati u zajedničkom projektu razumevanja sveta. Propustila sam da spomenem uskogrudost i snobizam koji okružuju različite discipline, da *pravi* naučnik prezire one koji se bave humanističkim naukama kao da su oni nesposobni da predaju matematiku u srednjoj školi, pa su tako pobegli u lakše discipline, a filozofi na neki način preziru ograničenost i tehničku orijentaciju društvenih istraživača i uopšte drugih naučnika, samo da navedem nešto od toga (discipline koje sam ja studirala, obe vrste, pune su ljudi sa takvim stavovima).

Ako sam samo zagrebala površinu, nadam se da sam vas podsetila na drugi značajan napor koji je pred nama, a to je da sebe i svoje kolege naučnike vaspitavamo za umeće tolerancije i saradnje.

Natalija Mićunović

INFLUENCE OF TRANSITION FEATURES ON GENDER RELATIONS IN SERBIA

Summary

The importance of male dominance in the scientific community is no strange to us all. Science, as a source of respected and influential information is a staunchly guarded male domain for millennia. What is specific for our time and place (the ueber globalizing beginning of the third millennium and a country in transition from post communism to yet to be determined brand of capitalism) is the nervousness with which female presence is accepted. It is also the time of great changes in the axis of power, and the struggle for control is very aggressive. What is even more so in Serbia and Montenegro, one of the pieces of ruins of the late SFRJ, is that the dysfunction of the war and sanctions brought about more inequality than before. And science is a field of professional achievement with slow and uncertain rewards, vast investment of time, effort and funds, for a career that is beneficial more to vanity than to the bank account. Women are seen as frivolous when they devote a huge amount of work and other resources to self-improvement and personal achievement and not to the comfort of the immediate family.

Key words: transition, gender, Serbia, science.